

ЕВОЛЮЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ БУЛІНГУ ЯК ОСТРАКІЗАЦІЯ КОНТАКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Назаревич Вікторія

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

nazarevich.art@gmail.com

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0111-7070>

Мета. Здійснити теоретичний і практичний аналіз змін у тенденціях булінгових стратегій остракізації контактів у навчальному середовищі. Проаналізувати питання психологічного цькування в освітньому просторі, вирішення якого великою мірою залежить від поставлених цілей та обраних стратегій його теоретичного вивчення і засобів емпіричного дослідження.

Методи. Для дослідження факторів переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі було проведено емпіричне дослідження, в якому використано методику ціннісних орієнтацій М. Рокича для виявлення особливостей поведінкових виборів і цінностей особистості остракізатора та методику «Діагностика мотивації до успіху» Е. Елерса, для дослідження вікових змін мотивації учасників групи остракізаторів у навчальному середовищі, на основі результатів яких здійснено аналіз отриманих аналітичних даних.

Результати. Висвітлено основний механізм процесу зародження остракізму, який визначається нами як розширення індивідуальних моделей соціально прийнятної стереотипної поведінки булерів у різних видах взаємодії та стресових ситуаціях.

Сформовано класифікацію основних механізмів пасивного подолання активних проявів агресії, на основі яких було представлено фактори переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі: виховання/покарання; втрата цікавості як форма еволюції ціннісних орієнтацій особистості; підкорення булера; підкорення жертви; вікові зміни мотивації.

Висновки. Зроблено висновки в системі вивчення еволюційних тенденцій явища булінгу як остракізації контактів у навчальному середовищі про те, що індивід-остракізатор може володіти досить високим рівнем цінності спілкування як включеності у всі процеси групової життєдіяльності та можливості особистісного впливу на її перебіг; формування особистості остракізатора в старшому шкільному та студентському віці може бути наслідком високого рівня домагань індивіда та можливого прояву синдрому

«відмінника»); рівень особистісної та соціальної відповідальності збільшує рівень мотивації осіб до успіху, а також передбачає застосування латентних форм агресивної поведінки як прояву остракізаторських тенденцій.

Ключові слова: булінг, відкрита агресія, латентна агресія, остракізм, ціннісні орієнтації особистості, мотивація.

Nazarevich Viktoria. Evolutionary tendencies of bullying as a form of ostracism in the educational environment.

Purpose. Priority is given to the study of the issue of psychological harassment in the educational space, the solution of which largely depends on the goals and selected strategies of its theoretical study, as well as the means of empirical research.

Methods. For research of factors of passing to the tendencies of ostracization as exit from bullying-strategies an empiric study in that methodology of the valued orientations of M. Rokych for the exposure of features of behavioral elections and values of personality of ostracizer and methodology was used "Diagnostics of motivation to success" of E. Ehlers was undertaken in educational space, for research of age-old changes of motivation of participants of group of ostracizers in educational, on the basis of results of that the analysis of the obtained analytical data is carried out.

Results. The main mechanism of the origin of ostracism, which is defined as the expansion of individual models of socially acceptable stereotypical behavior of bullies in different types of interaction and stressful situations, is described.

The classification of the main mechanisms of passive overcoming of active manifestations of aggression is formed, on the basis of which the factors of transition to tendencies of ostracism as a way out of bullying strategies in educational space are presented: education / punishment; loss of curiosity as a form of evolution of personality value orientations; submission of the; submission of the victim; age-related changes in motivation.

Conclusions. Conclusions are made in the system of studying the evolutionary tendencies of bullying as a form of ostracism in the learning environment that the individual-ostracizer can have a high level of communication (as inclusion in all processes of group life and the possibility of personal influence on its course) value; formation of the personality of the ostracizer in the senior school and student age may be the consequence of a high level of claims of the individual and possible display of a syndrome of "excellent student"; the level of personal and social responsibility increases the level of motivation for the success of individuals and also involves the use of latent forms of aggressive behavior as a manifestation of ostracizing tendencies.

Keywords: bullying, open aggression, latent aggression, ostracism, value orientations of personality, motivation.

Назаревич Виктория. Эволюционные тенденции буллинга как форма остракизма в учебной среде.

Цель. Осуществить теоретический и практический анализ изменений в тенденциях буллинговых стратегий остракизации контактов в учебной среде. Проанализировать вопрос психологической травли в образовательном пространстве, решения которого во многом зависит от поставленных целей и выбранных стратегий его теоретического изучения и средств эмпирического исследования.

Методы. Для исследования факторов перехода к тенденциям остракизации как выхода из буллинг-стратегий в образовательном пространстве было проведено эмпирическое исследование, в котором использована методика ценностных ориентаций М. Рокича для выявления особенностей поведенческих выборов и ценностей личности остракизатора и методика «Диагностика мотивации к успеху» Э. Элерса, для исследования возрастных изменений мотивации участников группы остракизаторов в учебной среде, на основе результатов которых осуществлен анализ полученных аналитических данных.

Результаты. Освещены основные механизмы процесса зарождения остракизма, которые определяются нами как расширение индивидуальных моделей социально приемлемого стереотипного поведения буллера в различных видах взаимодействия и стрессовых ситуациях.

Сформировано классификацию основных механизмов пассивного преодоления активных проявлений агрессии, на основе которых были представлены факторы перехода к тенденциям остракизации как выхода из буллинг-стратегий в образовательном пространстве: воспитание/наказание; потеря интереса как форма эволюции ценностных ориентаций личности; покорение буллера; покорения жертвы; возрастные изменения мотивации.

Выводы. Сделаны выводы в системе изучения эволюционных тенденций явления буллинга как остракизации контактов в учебной среде о том, что индивид-остракизатор может обладать достаточно высоким уровнем ценности общения как включенности во все процессы групповой жизнедеятельности и возможности личностного влияния на ее ход; формирование личности остракизатора в старшем школьном и студенческом возрасте может быть следствием высокого уровня притязаний индивида и возможного проявления синдрома «отличника»; уровень личностной и социальной ответственности увеличивает уровень мотивации лиц к успеху, а также предусматривает применение латентных форм агрессивного поведения как проявления остракизаторских тенденций.

Ключевые слова: буллинг, открытая агрессия, латентная агрессия, остракизм, ценностные ориентации личности, мотивация.

Вступ. Вивчення проблеми психологічного цькування в навчальному просторі – на сьогодні одне з пріоритетних та актуальних завдань, вирішення якого великою мірою залежить від поставлених цілей та обраних стратегій його теоретичного вивчення, а також засобів емпіричного дослідження.

Крім того, релевантним стає питання еволюції різних булінгових тенденцій у поведінці дітей навчального середовища. Численні наукові роботи дослідників здебільшого розкривають психолого-педагогічні характеристики та специфіку явищ булінгу й остракізму в освітянській сфері як двох різних понять, що зумовлені середовищем, а феномен переходу від відкритої агресії до німого цькування, механізми його розвитку та можливості запобігання девіантній поведінці в просторі освіти залишаються мало вивченими.

Проблема знущань у навчальному просторі актуальна не тільки для категорії жертв, а й для групи індивідів, до якої зараховуємо булерів або хуліганів та осіб, які мають завищені уявлення про себе. Такі особи відчують об'єктивні труднощі в навчальній діяльності, вирізняються порушенням довільності психічних процесів, низьким рівнем саморегуляції, що, зі свого боку, призводить до дезадаптації та формування неадекватних патернів поведінки або, навпаки, це особи, що виконують роль лідера чи «зірки».

Як відомо, порушення поведінки особистості детерміновані не тільки факторами середовища й умовами виховання, а й індивідуально-типологічним рівнем психічного розвитку індивіда, позначення якого дають можливість помічати схильність досліджуваного до вибору еволюційних булінгових стратегій як остракізації контактів у навчальному просторі.

Вивчення своєрідності прояву булінгових тенденцій надає можливість вказувати на специфіку особистості та її поведінкових реакцій. Дослідники, що вивчають дітей-булерів у навчальному просторі, вказують на високий ризик виникнення в них різних форм девіантної поведінки. Як правило, булінгові прояви в поведінці учнів класифікуються як грубість, жорстокість, запальність, агресивність, лихослів'я з учителями, однолітками, брехливість, невиконання навчальних завдань, ухилення від участі в позакласних заходах, недотримання шкільного розпорядку, войовничість, злочинство, хуліганство, прагнення до міжособистісної взаємодії з представниками асоціальних або особливих компаній.

Перераховані порушення поведінки є для осіб звичним способом реагування на несприятливі фактори зовнішнього середовища і представляють собою своєрідну поведінкову стереотипію, яка проявляється в персистентності порушень поведінки.

Актуальним фактором для вивчення еволюційних тенденцій зазначеного явища є можливість своєчасного здійснення цілеспрямованої соціально-педагогічної та психолого-педагогічної діяльності з категорією булерів, оскільки це має важливе прогностичне значення для попередження розвитку більш складних форм агресивної поведінки. Саме тому необхідно цілеспрямовано займатися розробкою та здійсненням теоретичного пошуку явища остракізації як елемента еволюційного механізму булінгу в навчальному середовищі.

На сучасному етапі розвитку суспільства вдосконалення системи розуміння цих явищ та механізмів їх взаємозалежності в навчальному просторі передбачає врахування їх психолого-педагогічних особливостей і створення необхідних умов, що забезпечують не тільки попередження і запобігання прояву цих тенденцій, а й повноцінний розвиток особистості кожної дитини загалом.

Проблема аналізу причин та наслідків цькування, знущання і залякування особистості представлена у дослідженнях сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі психології, педагогіки та соціології.

Мета дослідження. Здійснити теоретичний і практичний аналіз змін у тенденціях булінгових стратегій остракізації контактів у навчальному середовищі.

Відповідно до зазначеної мети, було висунуто такі завдання:

– Розкрити взаємозв'язок понять булінгу та остракізму в теоретично-науковому аналізі взаємозалежності феноменів.

– Схарактеризувати фактори переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі.

– Дослідити особливості та закономірності втрати цікавості і вікові зміни мотивації учасників групи остракізаторів як форми еволюції ціннісних орієнтацій особистості в різних вікових групах навчального середовища.

Методи та процедура дослідження. Для реалізації мети дослідження було застосовано метод аналізу наукової літератури, що висвітлює зазначену проблематику. Для дослідження факторів переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі було проведено емпіричне дослідження, в якому було використано методіку ціннісних орієнтацій М. Рокича для

виявлення особливостей поведінкових виборів і цінностей особистості остракізатора та методику «Діагностика мотивації до успіху» Е. Елерса, для дослідження вікових змін мотивації учасників групи остракізаторів у навчальному середовищі, на основі результатів яких здійснено аналіз отриманих аналітичних даних.

Дослідження проводилося на базі Рівненського державного гуманітарного університету та Рівненської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 23 Рівненської міської ради. Вибірку дослідження склали всього 320 осіб, які ми поділили на дві групи за віком: 120 осіб – учні старшої школи, віком від 14 до 17 років; та 200 осіб – студенти, від 17 до 22 років.

Обговорення результатів. Аналіз численних публікацій з проблем булінгу засвідчує, що специфіка прояву цькувань, їх профілактики та корекції недостатньо розроблені. Незважаючи на поширеність зазначеного явища в сучасному суспільстві, проблема булінгу залишається недостатньо розробленою та вирішеною.

Дослідження еволюційних тенденцій булінгу в групах осіб, схильних до остракізму, були переважно орієнтовані на такі форми прояву: грубість, жорстокість, запальність, ворожість, мстивість, конфліктність, негативізм, агресивність, лихослів'я з однолітками, батьками, педагогами, демонстративність, недисциплінованість, інтолерантність, виключення однолітків із соціальної взаємодії, ксенофобічні прояви (Джоель, 2014).

Процес зародження остракізму визначається як розширення індивідуальних моделей соціально прийнятної стереотипної поведінки булерів у різних видах взаємодії і стресових ситуаціях, яка призводить, як правило, до зміни стратегій цькування та розвитку остракізаторських тенденцій (Гюрак, 2008).

Явище остракізму з проявами «насильства» включає такі складові компоненти, як «агресивні дії» або «агресія», які мають дуже важливий аспект та припускають наявність наміру (Задро, 2014). Більшість дослідників агресії визначають її як дію, що має своєю метою заподіяння шкоди. Агресія властива кожній особі, є інстинктивною формою поведінки, основною метою якої виступає самозахист і виживання у світі (Лірі, 2003).

Вказуємо на те, що прояви остракізму є латентною формою агресивних тенденцій, які можуть бути наявні і в осіб з розвиненими конструктивними навичками соціальної взаємодії, адекватними

поведінковими реакціями й усвідомленням проблемності власної поведінки та можуть слугувати як нові варіанти соціально прийнятних поведінкових реакцій у складних життєвих обставинах, які сприяють зменшенню відкритих проявів цькування в освітньому середовищі (Grunberg, 2006).

Важливою умовою під час вивчення еволюційних тенденцій булінгу стали основні механізми пасивного подолання активних проявів агресії, на основі яких було представлено фактори переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі. Розглянемо детально ці умови:

– Виховання – набуття булером нового розуміння, знань, соціально прийнятних норм поведінки, навичок адаптації, групових цінностей, установок та вподобань; навичок соціальної взаємодії, що накопичуються в результаті неодноразового досвіду або покарання за прояви відкритої агресії учасниками групи (Лірі, 2003). Покарання – створення негативних стимулів групою або педагогічним колективом як реакція на відкриту агресію. Контроль поведінки здійснюється не учасником-агресором, а груповим полем (Легат, 2015).

1. Втрата цікавості як форма еволюції ціннісних орієнтацій особистості – зміна настрою і ставлення до агресивних проявів самим індивідом-хуліганом; наявність проявів аутоагресії, почуття провини за асоціальні прояви всередині групи (Ford, 2010). Зміна відкритих форм поведінки (знуцання, цькування, фізична агресія) – на пасивні (ігнорування окремих учасників груп, виключення їх із соціальної взаємодії, чутки), що використовуються для задоволення індивідом внутрішніх потреб або зумовлені особистісним неприйняттям осіб, які ним остракізовані (Ford, 2010).

2. Підкорення булера – груповий феномен, який зумовлює забезпечення цілісності колективу та передбачає активне покарання особистості-хулігана учасниками процесу – виключення його з міжособистісної взаємодії (Hancock, 2008). Як наслідок – зміна булером стратегій прояву агресивної поведінки на латентну форму для задоволення потреб учасників у просоціальній поведінці – як умови включення його в груповий простір (Jamieson, 2010).

3. Підкорення жертви – закріплення в деяких учасників навчального простору стратегії спілкування – підпорядкування, що може бути наслідком формування рис потенційних остракізів, відповідно до особистісних проявів цієї групи: переважання

конформних установок, невпевненість у собі, податливість думці оточення, особистісна невизначеність, що дає змогу створити в колективі групу жертв та зумовлює відсутність потреби булінгу як механізму «визначення жертви» (Grunberg, 2006).

4. Вікові зміни мотивації – це внутрішній стан, який активізує, спрямовує та змінює поведінкові стратегії і може мати кілька напрямів, що визначають цілі зміни булінгових тенденцій (Knowles, 2010):

- підвищити авторитетність у колективі;
- зменшити зусилля, що витрачаються на асоціальні прояви;
- збільшити продуктивність у навчальній діяльності.

Мотивація зміни булінгових стратегій керується вибором альтернативних форм асоціальної поведінки.

На основі представленої системи факторів переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі, нами було проведено дослідження, спрямоване на виявлення особливостей і закономірностей втрати цікавості як форми еволюції ціннісних орієнтацій особистості в різних вікових групах навчального середовища, що передбачає розуміння цілісного образу явища остракізму в освітньому просторі. Було застосовано методику ціннісних орієнтацій М. Рокича для виявлення особливостей поведінкових виборів і цінностей особистості остракізатора в цьому середовищі.

Дані, отримані після діагностики респондентів першої вікової групи, вказують на низький рівень альтруїстичних – 81% та конформістських – 78% цінностей групи, а також на зниження рівня важливості спілкування – 70% (низький рівень). Високим є рівень індивідуалістичних, цінностей самоствердження, професійних та особистісних: 68%, 59%, 67% та 69% відповідно. Також виявлено зростання рівня суспільних цінностей до середнього – 67% (див. рис. 1).

Обробка отриманих даних дає змогу зауважити такі особливості профілю остракізатора у дітей старших класів: збільшення орієнтації на професійні цінності, зумовлене важливістю вибору майбутньої професії та особистісного становлення, може стати причиною остракізації індивідів із непрявленою позицією вибору, відкиданням особи, у випадку розгляду її як неконкурентноспроможного індивіда

або у випадку не відповідності професійних поглядів остракіза та остракізатора.

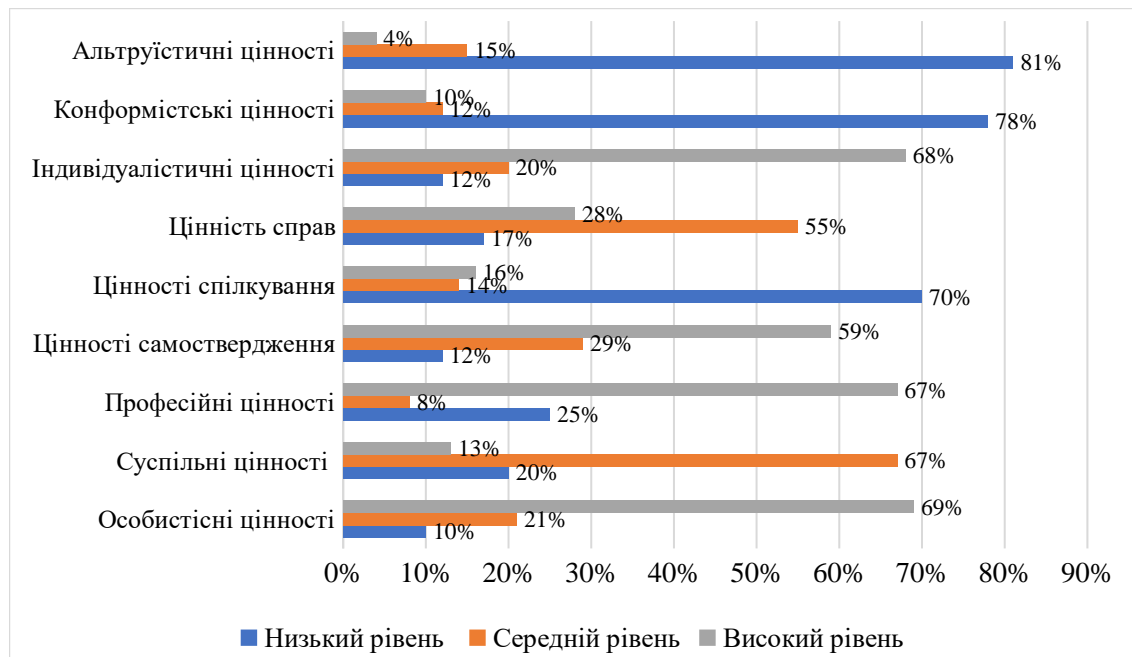

Рис. 1. Профіль ціннісних орієнтацій остракізатора у дітей старших класів у навчальному середовищі

Відзначаємо зниження рівня важливості спілкування як особливості профілю остракізатора у дітей старших класів, що може пояснюватися цілеспрямованістю індивіда, виключенням «невигідних» осіб з кола спілкування та наданням пріоритетних позицій власному вдосконаленню через зменшення спілкування з групою, в якій здійснюється основна життєдіяльність (Гарднер, 2000). Остракізація таким індивідом може бути наслідком порушення особистісних кордонів іншими учасниками групи та мати цілеспрямований характер – як прояв показового виключення окремого індивіда для інших учасників групи.

Результати дослідження респондентів груп студентської молоді дають змогу вказати на такі результати: індивіди, що мають прояви остракізатора, як і в інших вікових категоріях, обирають низький рівень альтруїстичних та конформістських цінностей – 71% та 75% відповідно, низький рівень суспільних цінностей – 67%, а також високий рівень прояву індивідуалістичних цінностей – 68%, особистісних – 72%, самоствердження – 59%. Зауважено високий рівень ціннісних орієнтацій за шкалами справи та професії – 57% та

65% відповідно, а також зміщення важливості спілкування від низького до середнього рівня – 74% (див. рис. 2).

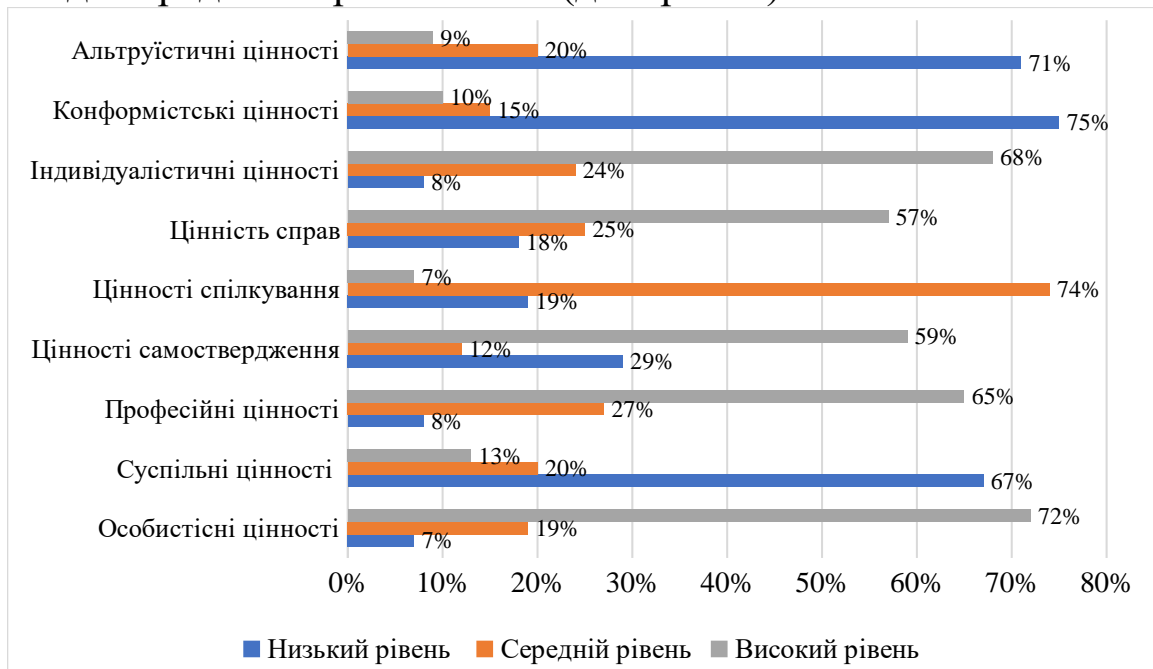

Рис. 2. Профіль ціннісних орієнтацій остракізатора студентської молоді в умовах навчального середовища

Такі дані в групі студентської молоді за методикою «Особистісні орієнтації» М. Рокича вказують на важливість обраного професійного спрямування та завдань, які ставить перед собою студент, що дає змогу говорити про те, що профіль остракізатора в студентському освітньому середовищі буде характеризуватися високим рівнем домагань, достатнім рівнем успішності, а також орієнтацією на власну вигоду. Як наслідок, явище остракізму може проявлятися до індивідів з низьким рівнем успішності, небажанням вчитися або, навпаки, проявом вищої якості знань і формуванням конкуренції всередині колективу.

Зауважуємо, що індивід-остракізатор може володіти досить високим рівнем цінності спілкування як включеності у всі процеси групової життєдіяльності та можливості особистісного впливу на її перебіг.

Аналізуючи дані, отримані в обох вікових категоріях, відзначаємо особливості формування особистості остракізатора в старшому шкільному та студентському віці як наслідок високого рівня домагань індивіда та можливого прояву синдрому «відмінника», переконання, що ідеал може і повинен бути

досягнутий, а недосконалий результат роботи не має права на існування (Гарріс, 2011).

Вказуємо на зміну ціннісних орієнтацій, що зумовлює втрату цікавості до демонстрації прямої агресії, та можливі зміни відкритих форм поведінки на пасивні, що використовуються для задоволення індивідом внутрішніх потреб (Хоклі, 2011).

Для дослідження вікових змін мотивації учасників групи остракізаторів у навчальному процесі нами була використана методика «Діагностика мотивації до успіху» Е. Елерса та були здобуті такі результати щодо старшого шкільного віку: 63% (високий рівень), 29% (середній) і 18% (низький) (див. рис. 3).

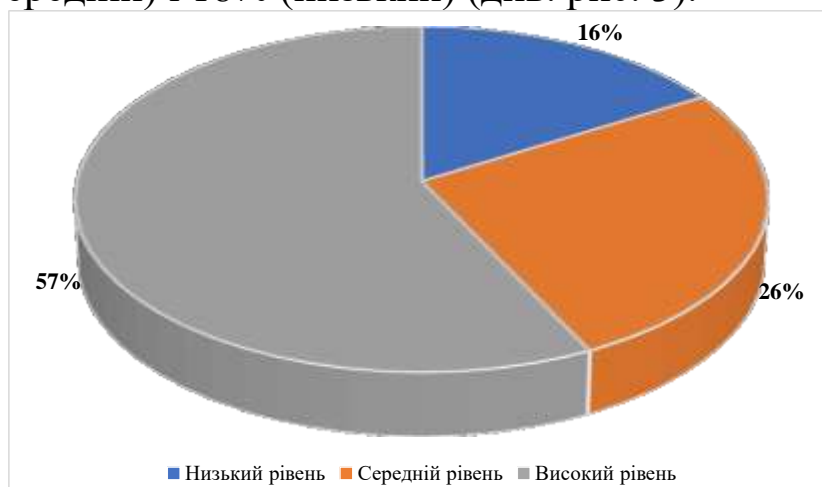

Рис. 3. Рівень мотивації до успіху остракізатора у дітей старших класів у навчальному середовищі

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Мотивація до успіху» Е. Елерса, вказуємо на високий рівень вмотивованості осіб – 63%, що входять до експериментальної групи остракізаторів, та відзначаємо пряму закономірність зростання відсоткового показника цього прояву щодо віку досліджуваних. Це надає можливість вказувати на те, що індивід, який володіє остракізаторськими тенденціями, має високий рівень мотивації до успіху, а отже, проявляє високий рівень самооцінки, впевненості в собі, явну лідерську позицію в групі, в якій перебуває. Важливо зауважити, що таке відсоткове зростання показника може бути зумовлено становленням особистості та формуванням яскравих індивідуальних проявів його Я – образу, який в експериментальних групах молодших вікових категорій не є явно вираженим.

Високий рівень вмотивованості остракізаторів притаманний і більшості учасників студентських груп – 70% (середній рівень мотивації до успіху – 10%, низький – 20%) (див. рис. 4).

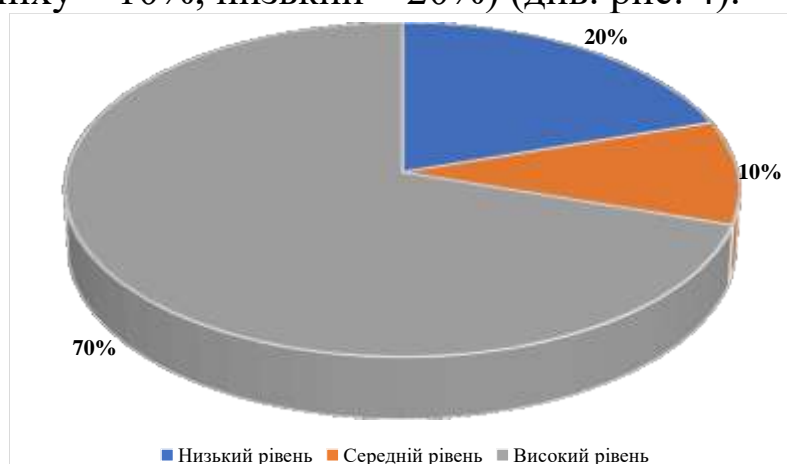

Рис. 4. Рівень мотивації до успіху остракізатора студентської молоді в умовах навчального середовища

Дослідження цієї вікової групи дає змогу відстежувати закономірність зростання рівня мотивації до успіху відповідно до вікового періоду групи; високий рівень у студентському віці сягає 70%. Такі результати можуть вказувати на високий рівень самоорганізації студентів, яким притаманний зазначений рівень показника, стійкість обраних поглядів та цілеспрямованість індивідів (Чекроун, 2004).

Аналізуючи результати щодо кожної з вікових категорій, відзначаємо, що рівень особистісної та соціальної відповідальності збільшує рівень мотивації осіб до успіху, а також передбачає застосування латентних форм агресивної поведінки як прояву остракізаторських тенденцій або тенденції відкидання для задоволення цілей особистості чи забезпечення безпеки структури, особистісної цілісності (і, як наслідок, виключення осіб, які несуть в собі таку загрозу) (Nezlek, 2015).

Висновки і перспективи. Аналіз теоретичних даних щодо вивчення зазначеного феномена дав змогу вказати на таку характеристику еволюційних тенденцій булінгу як остракізації контактів у навчальному середовищі: розширення індивідуальних моделей соціально прийнятної стереотипної поведінки булерів у різних видах взаємодії і стресових ситуаціях, яка призводить, як правило, до зміни стратегій цюкування.

Детальний розгляд теоретичних відомостей з цієї теми вказує на те, що явище остракізму з проявами «насильства» неодмінно включає такі складові компоненти, як «агресивні дії» або «агресія», які мають дуже важливий аспект і припускають наявність наміру; підтверджує, що агресія властива кожній особі, є інстинктивною формою поведінки, основною метою якої виступає самозахист і виживання у світі.

Аналізуючи теоретичні відомості, які висвітлюють проблему формування остракізованих проявів як латентної форми агресивних тенденцій у закладах освіти, вказуємо на те, що зазначені прояви можуть бути наявні і в осіб з розвиненими конструктивними навичками соціальної взаємодії, адекватними поведінковими реакціями та усвідомленням проблемності власної поведінки.

На основі узагальнення стану розробленої проблеми було сформовано таку класифікацію факторів переходу до тенденцій остракізації як виходу із булінг-стратегій в освітньому просторі: виховання – набуття булером нового розуміння, знань/покарання – створення негативних стимулів групою; втрата цікавості; підкорення булера – груповий феномен, який зумовлює забезпечення цілісності колективу; підкорення жертви – закріплення в деяких учасників навчального простору стратегії спілкування – підпорядкування; вікові зміни мотивації – це внутрішній стан, який активізує, спрямовує та змінює поведінкові стратегії.

Представлено результати дослідження, спрямованого на виявлення особливостей та закономірностей втрати цікавості як форми еволюції ціннісних орієнтацій особистості в різних вікових групах навчального середовища.

Вказано на, те що індивід-остракізатор може володіти досить високим рівнем цінності спілкування як включеності у всі процеси групової життєдіяльності та можливості особистісного впливу на її перебіг.

Відзначаємо особливості формування особистості остракізатора в старшому шкільному та студентському віці як наслідок високого рівня домагань індивіда та можливого прояву синдрому «відмінника», переконання, що ідеал може й повинен бути досягнутий, а недосконалий результат роботи не має права на існування.

Вказуємо на зміну ціннісних орієнтацій, що зумовлює втрату цікавості до демонстрації прямої агресії та можливі зміни відкритих форм поведінки на пасивні, що використовуються для задоволення індивідом внутрішніх потреб.

Представлено результати за методикою «Діагностика мотивації до успіху» Е. Елерса, спрямованої на дослідження вікових змін мотивації учасників групи остракізаторів у навчальному процесі: відзначаємо пряму закономірність зростання відсоткового показника цього прояву щодо віку досліджуваних, що надає можливість вказувати на те, що індивід, який володіє остракізаторськими тенденціями, має високий рівень мотивації до успіху, а отже, проявляє високий рівень самооцінки, впевненості в собі, явну лідерську позицію в групі, в якій перебуває. Проаналізовано закономірність зростання рівня мотивації до успіху щодо вікового періоду групи.

Аналізуючи результати за кожною з вікових категорій, зауважуємо, що рівень особистісної та соціальної відповідальності збільшує рівень мотивації осіб до успіху, а також передбачає застосування латентних форм агресивної поведінки як прояву остракізаторських тенденцій.

Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо в більш розгорнутому вивченні основних факторів формування тенденцій остракізації як складової явища булінгу та створенні профілактичних порад для корекції проявів остракізму в навчальному просторі.

Література

1. Гарднер, В. (2000). Соціальна ізоляція та вибіркова пам'ять: як потреба у належності впливає на пам'ять для соціальних подій. *Перс. Соц. Психол.*, 26, 486–496.
2. Гарріс, К. (2011). Наслідки міжособистісного відторгнення: міжкультурне експериментальне дослідження. *Крос-культ. Психол.*, 42, 1066–1083.
3. Гюрак, А. (2008). Індивідуальні відмінності в ланці відторгнення-агресія в парадигмі гострого стресу: випадок чутливості відкидання. *J. Exp. Соц. Психол.*, 44, 775–782.
4. Джоель, С. (2014). Люди переоцінюють свою готовність відкидати потенційних романтичних партнерів, незважаючи на їхню турботу про інших. *Психол. Наук.*, 25, 2233–2240.

5. Задро, Л. (2014). Джерела остракізму: природа та наслідки виключення та ігнорування інших. *Curr. Res. Psychol.*, 23, 93–97.
6. Лірі, М. (2003). Дразнення, неприйняття та насилля: приклади шкільних розстрілів. *Агресивність. Поведінка*, 29, 202–214.
7. Легат, Н. (2015). Виправлення несправедливості: репаративні наслідки поведінки з остракізмом. *J. Soc. Psychol.*, 155, 471–482.
8. Чекроун, П. (2004). Соціальний контроль та ефект сторонніх спостерігачів: вплив особистих наслідків. *Соц. Psychol.*, 104, 83–102.
9. Хоклі, Л. (2011). Відповіді на остракізм у зрілому віці. *Соц. Пізнавальна. Вплив.*, 6, 234–243.
10. Ford, M. B. (2010). Self-assessment based on neuroendocrine and psychological reactions to interdisciplinary analysis. *J. Pers. Social Psychol.*, 98, 405–419.
11. Gooley, S., Svetieva, E. (2015). Ostracism for reasons: a new paradigm for the introduction of natural heritage motivated by ostracism. *J. Soc. Psychol.*, 155, 410–431.
12. Grunberg, L., Moore, S., Greenberg, E. (2006). Reactions of managers to health: the attitude to health problems of those behaviors associated with the child. *Hum. Resource. Office*, 45, 159–178.
13. Hancock, J. T., Curry, L. E. (2008). About nonsense and nonsense: a linguistic analysis of the deceit in a computer-mediated spilkuvanny. *Discourse process*, 45, 1–23.
14. Jamieson, J. P., Harkins, S. G., Williams, K. D. (2010). The need for a threat can motivate the results of ostracism. *Persian. Social Psychol. Bick*, 36, 690–702.
15. Kerr, N. L., Levine, J. M. (2008). Evolution of social isolation: the evolution is not only. *Dyn Group*, 12, 39–52.
16. Knowles, M. L., Lucas, G. M., Malden, D. C. (2010). Affiliation cannot be substituted: self-assertion against social and non-social threats. *Persian. Social Psychol. Bick*, 36, 173–186.
17. Nezlek, J. B., Wesselmann, E. D., Williams, K. D. (2015). Ostrakizm in the haunted life: traces of ostracism for the quiet, who ostracizu. *J. Soc. Psychol.*, 155, 432–451.
18. Poulsen, J. R., Kashy, D. A. (2012). There are two sides to ostracism: how did the whole social life go away, she was alone. *Group process. Mizhgroupovy relat*, 15, 457–470.
19. Prinstein, M. J., Vernberg, E. M. (2001). Sent and relational aggression in children: social and psychological functions of aggression and victims. *J. Klin. Child Psychol.*, 30, 477–489.

References:

1. Gardner, W. (2000). Sotsialna izoliatsiia ta vybirkova pamiat: yak potreba u nalezhnosti vplyvaie na pamiat dlia sotsialnykh podii [Social isolation and selective memory: how the need for belonging affects memory for social events]. *Persian. Soc. Psychol.*, 26, 486–496 [in Ukrainian].

2. Harris, K. (2011). Naslidky mizhosobystisnoho vidtorhnennia: mizhkulturne eksperymentalne doslidzhennia [Consequences of interpersonal rejection: an intercultural experimental study]. *Cross cult. Psychol.*, 42, 1066–1083 [in Ukrainian].
3. Gurak, A. (2008). Indyvidualni vidminnosti v lantsi vidtorhnennia-ahresiia v paradyhmi hostroho sousu: vypadok chutlyvosti vidkydannya [Individual differences in the link of rejection-aggression in the paradigm of hot sauce: the case of rejection sensitivity]. *J. Exp. Soc. Psychol.*, 44, 775–782 [in Ukrainian].
4. Joel, S. (2014). Liudy pereotsiniuiut svoiu hotovnist vidkydaty potentsiinykh romantychnykh partneriv, ne zvazhaiuchy na yikhniu turbotu pro inshykh [People overestimate their willingness to reject potential romantic partners, despite their concern for others]. *Psychol. Nauk.*, 25, 2233–2240 [in Ukrainian].
5. Zadro, L. (2014). Dzherela ostrakizmu: pryroda ta naslidky vykliuchennia ta ihnoruvannia inshykh [Sources of ostracism: the nature and consequences of excluding and ignoring others]. *Curr. Res. Psychol.*, 23, 93–97 [in Ukrainian].
6. Leary, M. (2003). Draznennia, nepryiniattia ta nasyllia: pryklady shkilnykh rozstriliv [Irritation, rejection and violence: examples of school shootings]. *Aggressiveness. Behave*, 29, 202–214 [in Ukrainian].
7. Legate, N. (2015). Vypravlennia nespravedlyvosti: reparatyvni naslidky povodzhennia z ostrakizmom [Correcting injustice: reparative consequences of ostracism]. *J. Soc. Psychol.*, 155, 471–482 [in Ukrainian].
8. Chekron, P. (2004). Sotsialnyi kontrol ta efekt storonnikh sposterihachiv: vplyv osobystykh naslidkiv [Social control and the effect of outside observers: the impact of personal consequences]. *Anne Psychol.*, 104, 83–102 [in Ukrainian].
9. Hockley, L. (2011). Vidpovidi na ostrakizm u zrilomu vitsi [Responses to ostracism in adulthood]. *Soc. Cognitive. Influence. Neuroski*, 6, 234–243 [in Ukrainian].
10. Ford, M. B. (2010). Self-assessment based on neuroendocrine and psychological reactions to interdisciplinary analysis. *J. Pers. Social Psychol*, 98, 405–419.
11. Gooley, S., Svetieva, E. (2015). Ostracism for reasons: a new paradigm for the introduction of natural heritage motivated by ostracism. *J. Soc. Psychol.*, 155, 410–431.
12. Grunberg, L., Moore, S., Greenberg, E. (2006). Reactions of managers to health: the attitude to health problems of those behaviors associated with the child. *Hum. Resource. Office*, 45, 159–178.
13. Hancock, J. T., Curry, L. E. (2008). About nonsense and nonsense: a linguistic analysis of the deceit in a computer-mediated spilkuvanny. *Discourse process*, 45, 1–23.
14. Jamieson, J. P., Harkins, S. G., Williams, K. D. (2010). The need for a threat can motivate the results of ostracism. *Persian. Social Psychol. Bick*, 36, 690–702.
15. Kerr, N. L., Levine, J. M. (2008). Evolution of social isolation: the evolution is not only. *Dyn Group*, 12, 39–52.

16. Knowles, M. L., Lucas, G. M., Malden, D. C. (2010). Affiliation cannot be substituted: self-assertion against social and non-social threats. *Persian. Social Psychol. Bick*, 36, 173–186.

17. Nezlek, J. B., Wesselmann, E. D., Williams, K. D. (2015). Ostrakizm in the haunted life: traces of ostracism for the quiet, who ostracizu. *J. Soc. Psychol*, 155, 432–451.

18. Poulsen, J. R., Kashy, D. A. (2012). There are two sides to ostracism: how did the whole social life go away, she was alone. *Group process. Mizhgrouovy relat*, 15, 457–470.

19. Prinstein, M. J., Vernberg, E. M. (2001). Sent and relational aggression in children: social and psychological functions of aggression and victims. *J. Klin. Child Psychol*, 30, 477–489.

Received: 31.03.2021

Accepted: 18.04.2021